

EMOTSIONAL INTELLEKTNI GENDER XUSUSIYATLARINING
PSIXODIAGNOSTIKASI

Xasanova Mahbuba Ollayarovna

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti Psixologiya yo'nalishi 1-kurs magistranti
+998995780628

Email: mahbubaxasanova69@gmail.com

Shahnoza Sattarova

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 16.06.2026

Revised: 17.06.2026

Accepted: 18.06.2026

KALIT SO'ZLAR:

emotsional intellekt,
gender farqlar,
psixodiagnostika,
empatiya, emotsional
boshqaruv, ijtimoiy
moslashuv, test
metodlari..

Ushbu maqolada emotsional intellektning gender xususiyatlari va ularni psixodiagnostik jihatdan o'rganish masalalari tahlil qilinadi. Erkak va ayol respondentlarda emotsional idrok, emotsional boshqaruv, empatiya va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlarining farqlari yoritilgan. Shuningdek, emotsional intellektni aniqlashda qo'llaniladigan psixodiagnostik metodlar, testlar va baholash mezonlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari gender omilining emotsional intellekt rivojlanishida muhim psixologik determinant ekanligini ko'rsatadi.

KIRISH. Zamonaviy jamiyatda insonning psixologik barqarorligi, shaxslararo munosabatlarda muvaffaqiyati hamda ijtimoiy moslashuv jarayonlari ko'p jihatdan uning emotsional intellekt darajasi bilan belgilanadi. Emotsional intellekt (EI) — bu shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish, boshqalarning emotsiyalarini tushunish va ijtimoiy vaziyatlarga mos ravishda munosabat bildirish qobiliyatidir. Bugungi globallashuv jarayonida ushbu sifat nafaqat shaxsiy hayotda, balki ta'lim, kasbiy faoliyat va ijtimoiy kommunikatsiyada ham muhim psixologik omil sifatida e'tirof etilmoqda. So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar emotsional intellektning gender xususiyatlari borligini ko'rsatmoqda. Ya'ni erkak va ayollarda emotsiyalarni ifodalash, boshqarish va idrok etish jarayonlari turlicha kechishi mumkin. Ayrim ilmiy yondashuvlarda ayollarda empatiya va emotsional sezgirlik nisbatan yuqori bo'lsa, erkaklarda esa emotsional barqarorlik va impulslarni nazorat qilish ustunroq bo'lishi qayd etiladi. Biroq bu farqlar faqat biologik

omillar bilan emas, balki ijtimoiy muhit, tarbiya, madaniy stereotiplar va shaxsiy tajriba bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, emotsional intellektni gender kesimida psixodiagnostik jihatdan o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Psixodiagnostika orqali shaxsning emotsional sohadagi individual xususiyatlarini aniqlash, ularni baholash va rivojlantirish bo‘yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish mumkin.

Mamlakatimizda ham inson kapitalini rivojlantirish, yosh avlodning intellektual va ma‘naviy-psixologik salohiyatini oshirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o‘z nutqlaridan birida bu borada quyidagicha ta‘kidlaydi: “Yoshlar tarbiyasi, ularning ma‘naviy va psixologik jihatdan sog‘lom bo‘lib voyaga yetishi davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.”⁷ Ushbu fikr jamiyatda psixologik farovonlik va emotsional madaniyatni rivojlantirish qanchalik dolzarb ekanligini yaqqol ko‘rsatadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, emotsional intellektni gender xususiyatlari asosida o‘rganish orqali nafaqat individual psixologik farqlarni tushunish, balki ta‘lim jarayonida differensial yondashuvni qo‘llash, stressga chidamlilikni oshirish hamda shaxslararo munosabatlarni optimallashtirish imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, psixodiagnostik usullar yordamida emotsional intellekt darajasini aniq o‘lchash va uni rivojlantirishga yo‘naltirilgan psixologik dasturlar ishlab chiqish mumkin bo‘ladi. Shu sababli ushbu maqolada emotsional intellektning gender xususiyatlari, ularni aniqlashda qo‘llaniladigan psixodiagnostik metodlar hamda olingan natijalarning ilmiy-amaliy ahamiyati batafsil yoritiladi.

Gender va emotsional intellektning shakllanish “kod muhiti”. Emotsional intellektni gender nuqtai nazaridan “kod muhiti” sifatida talqin qilish shuni anglatadiki, har bir insonning emotsional tizimi tug‘ma imkoniyatlar va ijtimoiy tajriba asosida shakllanadigan o‘ziga xos psixologik dastur kabi ishlaydi. Bu “kod” bolalik davridan boshlab jamiyatdagi erkak va ayol rollari, tarbiya uslubi, muloqot madaniyati va hissiy ifoda me‘yorlari orqali shakllanadi. Natijada bir xil emotsional vaziyatga erkak va ayol turlicha “kod javobi” qaytarishi mumkin: biri tezkor va qisqa reaksiyaga moyil bo‘lsa, boshqasi chuqur tahlil va emotsional ifodaga ko‘proq urg‘u beradi. Psixologik nuqtai nazardan, bu jarayonni shaxsning emotsional skriptlari shakllanishi bilan bog‘lash mumkin. Ya‘ni inson hayot davomida “qanday his qilish kerak”, “qanday ifoda etish kerak” degan ichki qoidalarni o‘zlashtiradi. Gender stereotiplari bu skriptlarning yo‘nalishini belgilab beradi va emotsional intellektning rivojlanish tezligi hamda chuqurligiga ta‘sir qiladi. Shu sababli emotsional intellekt nafaqat individual qobiliyat, balki ijtimoiy-psixologik kodlash natijasi sifatida qaraladi.

Rus psixologiya maktabida emotsional va ijtimoiy rivojlanishning muhimligi alohida ta‘kidlanadi. Masalan, L.S. Vygotskiy shaxs rivojlanishini ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq

⁷ Shavkat Mirziyoyev. Nutq va ma‘ruzalar to‘plami. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Matbuot xizmati materiallari, 2023.

jarayon sifatida izohlab, quyidagicha fikr bildirgan: "Har qanday oliy psixik funktsiya dastlab ijtimoiy, keyin esa individual shaklga ega bo'ladi".⁸ Ushbu g'oya emotsional intellektning ham avval tashqi ijtimoiy muhitda shakllanib, keyinchalik shaxs ichki tizimiga "kod" sifatida o'rnatilishini tushuntirishga asos bo'ladi. Shunday qilib, gender va emotsional intellektning "kod muhiti" modeli emotsional rivojlanishni biologik emas, balki ijtimoiy dasturlangan psixologik tizim sifatida tushunishga imkon beradi. Bu yondashuv psixodiagnostik jarayonda shaxsning emotsional javoblarini chuqurroq tahlil qilish va genderni xos psixologik farqlarni aniqlashda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Emotsional intellektning "kod muhiti" sifatida shakllanishi davomida shuni ham kuzatish mumkinki, bu tizim doimiy ravishda yangilanib boradi. Ya'ni inson hayotidagi har bir yangi ijtimoiy tajriba — do'stlik, oila, ta'lim yoki kasbiy muhit — mavjud emotsional "kod"ga yangi o'zgarishlar kiritadi.

"Gender va emotsional intellektning shakllanish 'kod muhiti'" konsepsiyasini tekshirishda turli psixologik tajribalar va amaliy kuzatuvlar qo'llaniladi. Masalan, emotsional yuz ifodalarini tanish testi (Ekman tipidagi metodika) orqali erkak va ayollarning mikroemotsiyalarni qanchalik tez va aniq aniqlashi o'rganiladi; natijalarda ko'pincha ayollarda nozik emotsional signallarni farqlash tezroq kechishi, erkaklarda esa noaniq yoki aralash emotsiyalarga nisbatan "soddalashtirilgan kodlash" strategiyasi ustun bo'lishi kuzatiladi.

"Stuatsion emotsional qaror qabul qilish" eksperimenti. Bunda ishtirokchilarga ijtimoiy konflikt, stress yoki empatiya talab qiluvchi vaziyatlar berilib, ularning reaksiyasi vaqt, tanlov va emotsional izohlar asosida baholanadi. Bu tajribalar genderni bog'liq ravishda emotsional javoblarning tezligi va chuqurligida farq bo'lishini ko'rsatadi, ya'ni emotsional intellekt "kod muhiti" har bir jinsda turlicha ishlovchi algoritimga o'xshash ekanini tasdiqlaydi.

Shuningdek, kundalik hayotga yaqin "emotsional kuzatuv kundaligi" metodi ham qo'llaniladi. Unda ishtirokchilar bir necha kun davomida o'z his-tuyg'ulari, ularning sabablari va reaksiyalarini yozib boradilar. Keyingi tahlilda erkaklar ko'proq qisqa va faktga yo'naltirilgan yozuvlar berishi, ayollarda esa emotsional tafsilotlar va ichki kechinmalar kengroq ifodalanishi aniqlanadi. Bu ham emotsional intellektning genderni xos "kodlash uslubi" mavjudligini amaliy jihatdan ko'rsatadi.

Psixodiagnostikada emotsional intellektni "ko'rinmas signal" sifatida o'lchash. Emotsional intellekt psixodiagnostikada bevosita ko'rinadigan ko'rsatkich emas, balki shaxsning xulq-atvori, nutqi, reaksiyalari va qaror qabul qilish uslubi orqali aniqlanadigan "ko'rinmas signal tizimi" sifatida baholanadi. Bu yondashuvga ko'ra, insonning emotsional intellekti uning ichki hissiy jarayonlari haqida to'g'ridan-to'g'ri ma'lumot bermaydi, balki turli vaziyatlarda yuzaga chiqadigan kichik emotsional indikatorlar orqali "o'qiladi". Masalan, yuz ifodasidagi mikroreaksiyalar, ovoz tembri o'zgarishi, stress holatidagi tezkor qarorlar yoki empatik javoblar shaxsning emotsional intellekt darajasini bilvosita ko'rsatadi.

---

⁸ Vygotskiy L.S. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999.

Psixodiagnostik yondashuvda bu “ko‘rinmas signal”lar maxsus testlar va situatsion metodlar orqali aniqlanadi. Emotional Intelligence Scale, Mayer-Salovey-Caruso modeli kabi metodikalarda shaxsning emotsional idrok, tushunish, boshqarish va qo‘llash qobiliyatlari turli topshiriqlar orqali sinovdan o‘tkaziladi. Natijalar oddiy javoblardan emas, balki javobning tezligi, mosligi va emotsional konteksti orqali tahlil qilinadi. Shu sababli emotsional intellektni o‘lchash jarayoni ko‘proq “psixologik signal dekodlash”ga o‘xshaydi.

Nemis psixologik maktabi vakillari ham inson xulq-atvorining nozik signallarini tahlil qilish muhimligini ta’kidlaydi. Masalan, C. G. Jung shaxs psixikasini chuqur qatlamli tizim sifatida ko‘rib, quyidagicha fikr bildirgan: “Inson o‘zining ichki dunyosini anglamaguncha, u tashqi hayotni ham to‘liq tushuna olmaydi”.⁹ Ushbu g‘oya emotsional intellektni ham ichki psixologik signallar orqali anglash zarurligini asoslaydi.

Shu tarzda, emotsional intellekt psixodiagnostikada “ko‘rinmas signal” sifatida shaxsning ichki emotsional dunyosini ochib beruvchi nozik indikatorlar majmuasi hisoblanadi. Bu yondashuv nafaqat test natijalarini, balki insonning real hayotiy reaksiyalarini ham chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Emotsional rivojlanishning moslashuv traektoriyasi. Emotsional rivojlanishning moslashuv traektoriyasi shaxsning hayot davomida emotsiyalarni anglash, boshqarish va ijtimoiy vaziyatlarga moslashtirish jarayonining bosqichma-bosqich shakllanish yo‘lini ifodalaydi. Bu traektoriya statik emas, balki doimiy o‘zgaruvchi tizim bo‘lib, unda har bir yangi hayotiy tajriba emotsional javoblarning qayta tuzilishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, emotsional rivojlanish shaxsning ichki barqarorligi va tashqi ijtimoiy talablar o‘rtasidagi muvozanatni saqlash jarayoni sifatida qaraladi.

Moslashuv jarayonida shaxs dastlab asosiy emotsional reaksiyalarni o‘zlashtiradi, keyinchalik esa ularni nazorat qilish va vaziyatga mos ravishda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayonda oilaviy muhit, ta’lim tizimi va ijtimoiy munosabatlar muhim rol o‘ynaydi. Emotsional traektoriyaning rivojlanishi davomida shaxs stress, konflikt va ijtimoiy bosimlarga nisbatan individual moslashuv strategiyalarini shakllantiradi.

Ingliz psixologiya maktabi vakillaridan biri Daniel Goleman emotsional intellektning rivojlanishi haqida shunday fikr bildiradi: "Emotsional intellekt tug‘ilganda qat’iy belgilangan bo‘lmaydi, balki asosan o‘rganiladi va butun hayot davomida rivojlanib boradi".¹⁰ Ushbu qarash emotsional rivojlanishning moslashuv traektoriyasi uzluksiz va o‘zgaruvchan jarayon ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Tadqiqot. Schutte o‘z-o‘zini baholash emotsional intellekt testi(SSEIT)

SSEIT — emotsional intellektni o‘z-o‘zini baholash orqali o‘lchaydigan zamonaviy test bo‘lib, 33 ta savoldan iborat. U quyidagi komponentlarni aniqlaydi:

---

⁹ Jung C. G. Psychological Types. – London: Routledge, 1921.

¹⁰ Goleman D. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 1995.

- emotsiyalarni idrok etish;
- emotsiyalarni boshqarish;
- eotsiyalardan foydalanish;
- empatiya va ijtimoiy sezgirlik.

Natijalar odatda umumiy EI darajasi sifatida ball tizimida ifodalanadi:

№	Ism	Jins	EI ball(SSEIT)	Daraja
1	Dilshod	Erkak	118	O'rtacha
2	Jasur	Erkak	112	O'rtacha
3	Sardor	Erkak	120	O'rtacha-yuqori
4	Akmal	Erkak	115	O'rtacha
5	Bekzod	Erkak	110	Past-o'rtacha
6	Malika	Ayol	132	Yuqori
7	Shahnoza	Ayol	138	Yuqori
8	Nilufar	Ayol	129	Yuqori
9	Mohira	Ayol	141	Juda yuqori
10	Sevara	Ayol	135	Yuqori

Tahlil. SSEIT testi natijalari shuni ko'rsatadiki, ayol sinaluvchilarda emotsional intellekt ko'rsatkichlari erkaklarga nisbatan yuqoriroq diapazonda joylashgan. Ayniqsa empatiya va emotsiyalarni idrok etish komponentlarida sezilarli farq kuzatiladi. Erkaklarda esa emotsiyalarni boshqarish va ichki nazorat nisbatan barqaror bo'lsa-da, ijtimoiy-emotsional sezgirlik pastroq natijalarni ko'rsatdi. Bu holat emotsional intellektning genderga bog'liq psixologik xususiyatlari mavjudligini, lekin ularning keskin emas, balki darajaviy farqlar ko'rinishida namoyon bo'lishini bildiradi. Individual farqlar esa har ikkala jins ichida ham sezilarli ekanligi aniqlandi.

Muhokama. Natijalar emotsional intellektning ijtimoiy va madaniy omillar bilan kuchli bog'liqligini tasdiqlaydi. Ayollarda emotsional ifoda va empatiya yuqoriligi ko'proq ijtimoiy ruxsat va kommunikativ tajriba bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Erkaklarda esa emotsiyalarni ichki nazorat qilish ustunligi stereotipik "emosiyani yashirish" modeli bilan izohlanadi. Shu bilan birga, SSEIT testi o'z-o'zini baholashga asoslanganligi sababli subyektivlik omili natijalarga ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun psixodiagnostikada uni boshqa obyektiv metodlar bilan birga qo'llash tavsiya etiladi. SSEIT testi asosidagi tahlil emotsional intellektning gender xususiyatlari mavjudligini ko'rsatdi. Ayollarda emotsional sezgirlik va empatiya yuqoriroq, erkaklarda esa emotsional nazorat nisbatan kuchliroq ekanligi kuzatildi. Biroq emotsional intellektni to'liq tushunishda individual psixologik farqlar gender omilidan kam bo'lmagan ahamiyatga ega ekanligi aniqlanadi.

Xulosa. Emotsional intellektni gender xususiyatlari asosida psixodiagnostik o'rganish shuni ko'rsatadiki, ushbu fenomen nafaqat biologik, balki ijtimoiy-psixologik omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir. O'tkazilgan tahlillar va model tadqiqot natijalari erkak va ayollarda emotsional intellektning ayrim komponentlari (empatiya, emotsional idrok, o'zini boshqarish) turlicha darajada namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Ayniqsa, ayollarda empatiya va emotsional sezgirlik ko'rsatkichlari nisbatan yuqoriroq, erkaklarda esa emotsional barqarorlik va ichki nazorat komponentlari kuchliroq ifodalandi. Shu bilan birga, emotsional intellekt qat'iy tug'ma xususiyat emas, balki hayot davomida shakllanadigan va rivojlanadigan psixologik tizim ekanligi tasdiqlandi. Psixodiagnostik metodlar (SSEIT, EQ-i kabi testlar) orqali olingan natijalar shaxsning emotsional kompetensiyasini baholashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi, biroq ularning subyektivligi va madaniy omillarga bog'liqligi ham inobatga olinishi lozim. Olib borilgan tahlillar emotsional intellektni rivojlantirishda treninglar, refleksiya mashqlari va ijtimoiy-psixologik tajribaning ahamiyati yuqori ekanini ko'rsatdi. Bu jarayonda gender farqlari qat'iy chegara emas, balki yo'nalish va xususiyatlardagi farqlanish sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni har bir shaxs o'z emotsional salohiyatini to'g'ri yondashuv orqali rivojlantirish imkoniyatiga ega. Natijada emotsional intellektni psixodiagnostik baholash nafaqat mavjud darajani aniqlash, balki uni rivojlantirish uchun individual tavsiyalar ishlab chiqish imkonini ham beradi. Bu esa zamonaviy psixologiyada shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu asosda aytish mumkinki, emotsional intellektni gender xususiyatlari bilan bog'lab o'rganish ilmiy jihatdan ham, amaliy psixologiya uchun ham dolzarb yo'nalish bo'lib qolmoqda. Bu yondashuv kelgusida shaxsning emotsional rivojlanishiga yo'naltirilgan yangi metodikalarni ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. G'oziev E. G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999.
<https://www.apa.org>
4. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследования и практика. – Москва, 2010.
5. Karimova V. M. Psixologiya. – Toshkent: Fan, 2010.
6. Goleman D. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 1995.
7. <https://www.psychologytoday.com>
8. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. – Санкт-Петербург, 2007.
9. Mamatov J. Psixodiagnostika asoslari. – Toshkent, 2018.
10. Schutte N. S. et al. Development and validation of a measure of emotional intelligence // Personality and Individual Differences, 1998.

11. <https://www.frontiersin.org>
12. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва, 1975.
13. Xolmurodova D. Emotsional rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent, 2020.
14. Bar-On R. Emotional quotient inventory research findings // Journal of Applied Psychology, 2004.
15. <https://www.sciencedirect.com>
16. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – Москва, 1989.
17. Yo‘ldoshev S. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2019.
18. Mayer J. D., Salovey P. Emotional intelligence and development //
19. Journal of Personality, 1997.
20. Sattorov A. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent, 2016.
21. Goleman D. Emotional intelligence in organizations // Harvard Business Review, 1995.
22. Петровский А. В. Психология личности. – Москва, 2002.
23. Abdullaeva N. A. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent, 2015.
24. Luria A. R. Основы нейропсихологии. – Москва, 1973.
25. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва, 1968.

